

תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה?

ויכתב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים: ... ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע: (שמות כד ד-ז).¹

ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם: ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר: לקח את ספר התורה הזו ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד: (דברים לא כד-כו).²

ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושם באזני יהושע כי מחר אמחה את זכר עמלק מתחת השמים: (שמות יז יד).³

ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה פתי אתך ברית ואת ישראל: (שמות לד כז).⁴

רש"י שמות כד ד – ספר הקורות מבראשית עד ערב מתן תורה

ויכתוב משה - מבראשית ועד מתן תורה, וכתב מצוות שנצטוו במרה: וישכם בבוקר - בחמישה בסיון.⁵

רמב"ן שמות כד א – הספר כלל את הדברות ומצוות רבות

והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה, חוקים ומשפטים ותורות, והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל, ובנה המזבח, וזבח הזבחים וכו' ... ולקח הספר שכתב מאמש וקראו באזניהם,

¹ מיקום האירועים המתוארים בפרק כד בספר שמות, בפרשתנו: עליית משה להר (בתחילת הפרק ובסופו), כתיבת ספר הברית, כריתת הברית, חזיון האלהים יחד עם אכילה ושתייה (ראו בדברינו [לבנת הספיר](#) בפרשה זו) וכו', הוא נושא למחלוקת גדולה בין פרשני המקרא ובראשם רש"י ורמב"ן. רש"י ממקם פרשה זו לפני מעמד הר סיני ואילו רמב"ן משאיר אותה כסדרה הכתוב בתורה. ראו בדברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשה זו. בהתאם למחלוקת זו יש להבין את כתיבת ספר הברית וקריאתו האמורים כאן. (על שיטת רש"י הכוללת לגבי סדר האירועים בספר שמות, ראו בדברינו [מבנה ספר שמות עפ"י רש"י](#) בפרשת תרומה).

² בסוף ספר דברים, לאחר שירת האזינו נזכר עניין כתיבת ספר התורה ע"י משה רבנו בסוף ימיו והפקדתו למשמרת בארון הברית לצד לוחות הברית (לוחות ושברי לוחות). כבר נדרשנו חלקית למעשה מכנס זה של משה, ערב פטירתו והסתלקותו, בדברינו [כתבו לכם – שימה בפייהם](#) בפרשת וילך ועוד יש להוסיף ולדון בנושא זה בפרשת וילך הבעל"ט. כאן מעניינת אותנו השוואת כתיבת ספר הברית בפרשתנו, לפני או אחרי מעמד הר סיני (ואחרי מצוות פרשת משפטים), עם השלמת כתיבת ספר התורה בסוף חומש דברים. מה היחס / הקשר בין שתי כתיבות אלה? זו התחלה וזו השלמה? האם יש כתיבות נוספות בתורה של התורה?

³ הרי לנו כתיבה נוספת, קודמת, במלחמת עמלק, שהיא הכתיבה הראשונה בתורה, לא רק של ספר; זו הפעם הראשונה שמופיע השורש כת"ב במקרא. גם כאן נקשרת הכתיבה עם בניית מזבח. ויש עוד כתיבות בתורה כמו כתיבת מסעות בני ישראל, ככתוב בראש פרשת מסעי: "אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאייהם למסעייהם על פי ה' ואלה מסעייהם למוצאייהם". בסך הכל, ארבעה "ויכתוב משה" יש בתורה: בפרשתנו, בפרשת מסעי ופעמיים בפרשת וילך, דברים פרק לא: פעם כתיבה של התורה (פסוק ט) ופעם של השירה (פסוק כא). ובין שיטות המקרא אנו נזכרים גם בתוספת של חז"ל: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם" (בבא בתרא טו ע"א) וביותר, בנוסח הירושלמי (סוטה פרק ה הלכה ו): "משה כתב חמישה ספרי תורה וחזרו וכתב פרשת בלק ובלעם". ובאשר לספרים במקרא, הרי לנו: "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה א), "ספר מלחמות ה' (במדבר כא יד). כיצד יש לערוך כתיבת פרשיות בודדות אלה אל מול כתיבת ספר התורה הכולל והשלם?

⁴ אם נרצה לדקדק, הרי לנו עוד 'כתיבה' בפרשת כי תשא, אחרי 'וינחם ה' על הרעה' של חטא העגל ואחרי "פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים". חז"ל העמידו לדרוש בפסוק זה את ההבדלים שבין תורה שבכתב ותורה בע"פ ואמרו: "כתוב אחד אומר 'כתוב לך את הדברים האלה', וכתוב אחד אומר 'כי על פי הדברים האלה', לומר לך, דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושבכתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה" (תמורה יד ע"ב, ראו בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא). אך בפשט הפסוקים, יש גם כאן כתיבה. ראו פירוש רשב"ם על הפסוק: "כתוב לך את הדברים האלה - האמורים בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו'". ורמב"ן מקשר כתיבה זו לכתובה בפרשתנו, שבאה לחדש את הברית אחר חטא העגל: "ציוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם, ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה, כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עימהם בלוחות השניות ... הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה". אנו נתמקד בנושאנו הפעם: כיצד יש להבין ולהעריך כתיבת פרשיות בודדות של חלקים מהתורה אל מול כתיבת ספר התורה הכולל והשלם?

⁵ ראו מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי על הפסוק: "ויכתוב משה את כל דברי ה' - אלו דברים שקדמו למתן תורה". וכך הוא גם במדרש הגדול ובמדרשים אחרים. רש"י לשיטתו, בעקבות המדרשים, שכל המסופר בפרק כד, בסוף פרשתנו, אירע לפני מתן תורה כפי שהרחבנו כאמור בדברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#). מעשה הברית, ספר הברית, כתיבת כל מה שאירע וכל המצוות שנצטוו עד מתן תורה, כל אלה אירעו לפני מעמד הר סיני! אז על מה הייתה הברית? רק על מה שידעו עד כאן? התשובה: אכן כן, זו ברית מקדימה למעמד הר סיני, מה שמאד מעצים את "נעשה ונשמע". הדבר מזכיר את תהליך קבלת הגר שלא מעמיסים עליו את כל התורה כולה כתנאי לכניסה לברית, אלא: "מודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות; טבל ועלה - הרי הוא כישאל לכל דבריו". (יבמות מז ע"ב) - ואיך, זיל גמור, כמו שאמר הלל לגר (שבת לא ע"א). ראו בדברינו [כולנו גרים](#) על קבלת הגרות במעמד הר סיני. עכ"פ, לענייננו, יש לנו כאן כתיבה ראשונה של התורה שהייתה ידועה נכון לרגע שלפני מעמד הר סיני. ספר שקדם למעמד מתן תורה! ראו בדברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך.

וקבלו עליהם עוד לבוא בברית עמו, ואמרו (פסוק ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ... והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה, ובו היתה העלייה שעלה משה אל ההר (פסוק יג), וממנה נתעכב שם ארבעים יום ... וכל זה מתוקן ומבואר.⁶

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ג – שתי הדעות כבר במכילתא

"ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם" - אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם. רבי יוסי בר' יהודה אומר: מתחילת בראשית ועד כאן; רבי אומר: מצוות שנצטווה אדם הראשון ומצוות שנצטוו בני נח ומצוות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצוות כולן.⁷ כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם ... אמר להם: הרי אתם קשורים ענובים תפוסים, מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן. ר' יוסי בר' יהודה אומר, בו ביום נעשו כל המעשים.⁸

רש"ר הירש דברים לא ט – כתיבה בחלקים והוספות

ויכתוב משה את התורה הזאת - נאמר כבר בשמות כד ז ו-לד כז, שמשה כתב חלקים של תורת ה'. אולם עתה, אחרי שכתב גם את כל מה שאירע מאז וכסבור היה שכתבת התורה נסתיימה, הוא מסר אותה לכהנים והוסיף את המצוה הקשורה לכך - לקרוא את התורה אחת לשבע שנים לפני העם המתקהל לרגל החג. המצוה לכתוב את השירה, להוסיף אותה לספר התורה ולחתום בה את התורה ניתנה לו רק לאחר מכן (פסוק יד ואילך).⁹

מסכת גיטין דף ס עמוד א – חומשים, מגילות וספרי תורה שלמים

שלחו ליה בני גליל לרי' חלבו: מהו לקרות בחומשים בבית הכנסת בציבור?¹⁰ לא הוה בידיה. אתא שייליה לרי' יצחק נפחא, לא הוה בידיה.¹¹ אתא שאיל בי מדרשא, ופשטוה מהא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן: ספר

⁶ שיטת רמב"ן 'סויעתו' היא, כאמור שכתבת ספר הברית הייתה לאחר מעמד מתן תורה ולאחר הדינים המפורטים של פרשת משפטים ולפיכך כלל לא רק את מעמד הר סיני ("ברית הר סיני"), ולא רק את המצוות שניתנו ביציאת מצרים ובמרה (ובמון), אלא גם כל המצוות הרבות של פרשת משפטים! וכבר קדם לו אבן עזרא בפירושו לפסוק: "ויכתוב משה אחר שספר להם כל דברי השם המצוות והמשפטים כתבם. וזהו ספר הברית". כך גם בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת משפטים פרק כד סימן ד: "ויכתוב משה את כל דברי ה'. אלו החוקים והמשפטים, את - לרבות ספר בראשית ואלה שמות, עד ויקחו לי תרומה: ... ויקח את ספר הברית - זהו שכתוב מתחילת בראשית עד כאן". "עד ויקחו לי תרומה", ואולי "ועד בכלל", כשיטת רמב"ן שהציווי על המשכן קדם למעשה העגל ולא ככפרה עליו (זהו שוב נושא של הזות פרושות בתורה, ראו דברינו **אימתא נאמרה למשה הפרשה הזו**, בפרשת תרומה). אך המשכן לא נכתב בספר זה. מה נכתב בו? **מזבח אדמה תעשה לי**. ובני ישראל שאמרו נעשה ונשמע כבר שמעו הרבה.

⁷ מדרש מכילתא דרבי ישמעאל מגדיל לעשות! כמדרש תנאים פרשני שעיקר עניינו בהלכה, הוא עובר כמעט פסוק בפסוק בפרשת משפטים ומסיק ממנו הלכות רבות ומעשה הברית היו אחרי מעמד הר סיני. ראו איך רמב"ן מתייחס לקטע זה של המכילתא בלי להסס להביע את דעתו איזו משתי הדעות נכונה יותר: "וראייתי במכילתא שנחלקו בדבר: יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי: ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר בואו וקבלו עליכם את כל המצוות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר: בו ביום נעשו כל המעשים. (עד כאן ציטוט המכילתא). כלומר (ממשיך רמב"ן), בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתבת ספר הברית, הכל כמו שפירשנו. **ולזה שומעין שאמר כהלכה**". ואחרי כל זה, בהקשר לנושא שלנו, אנחנו שואלים: איזו כתיבה ראשונה של חלק מהתורה יותר מרשימה ומשמעותית: זו כשיטת רש"י שקדמה למעמד הר סיני וכללה את כל המצוות טרום סיני (וגם את ספר בראשית עם מעט מצוותיו?), אך רק אותן; או זו של רמב"ן שבאה מיד אחרי מתן תורה ודיני פרשת משפטים, ובה יושב משה וכותב את כל התורה עד כאן ועל כך כורת את ברית הדם? נשמח לשמוע לקח מפי שואבי המים.

⁸ בהמשך דבריו, חוזר מדרש מכילתא על הדעה שהכל היה לפני מעמד הר סיני, אבל מובאת גם דעתו של ר' יוסי בר' יהודה שהיא משפטיים ומסיק ממנו הלכות רבות ומעשה הברית היו אחרי מעמד הר סיני. ראו איך רמב"ן מתייחס לקטע זה של המכילתא בלי להסס להביע את דעתו איזו משתי הדעות נכונה יותר: "וראייתי במכילתא שנחלקו בדבר: יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי: ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר בואו וקבלו עליכם את כל המצוות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר: בו ביום נעשו כל המעשים. (עד כאן ציטוט המכילתא). כלומר (ממשיך רמב"ן), בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתבת ספר הברית, הכל כמו שפירשנו. **ולזה שומעין שאמר כהלכה**". ואחרי כל זה, בהקשר לנושא שלנו, אנחנו שואלים: איזו כתיבה ראשונה של חלק מהתורה יותר מרשימה ומשמעותית: זו כשיטת רש"י שקדמה למעמד הר סיני וכללה את כל המצוות טרום סיני (וגם את ספר בראשית עם מעט מצוותיו?), אך רק אותן; או זו של רמב"ן שבאה מיד אחרי מתן תורה ודיני פרשת משפטים, ובה יושב משה וכותב את כל התורה עד כאן ועל כך כורת את ברית הדם? נשמח לשמוע לקח מפי שואבי המים.

⁹ רוב מכריע של מדרשי חז"ל ופרשני המקרא (לא בדקנו את כולם) מתייחס לכתבת התורה ע"י משה בסוף ספר דברים בהיבטים של "כתיבת התורה" מול "כתיבת השירה", בשאלה איך יכול היה משה לכתוב את דברי התורה הזאת "עד תומם", שהרי את שמונה הפסוקים האחרונים כתב יהושע (בבא בתרא יד ע"ב, "משה כותב בדמע ויהושע ממלא אחריו"), למה כתיבת התורה נזכרת בסוף פרשת וילך לפני האזינו וזאת הברכה, כיצד כתב משה שלושה עשר ספרי תורה ביום אחד ערב מותו והפקיד ביד כל שבט ושבט ואחד בארון הברית ועוד. הכתיבה עצמה, היא דבר פשוט וברור עבור הפרשנים. רש"ר הוא בין המעטים, אם לא היחיד, שמצאנו שמחבר את כתיבת התורה ע"י משה בסוף ימיו עם הכתיבה בפרשתנו ובפרשת כי תשא (את שתי הכתיבות האחרות שמצאנו לא מזכיר) וקובע כתיבה זו וקריאת התורה בהקהל כמצוה זו לדורות. כל הכותב ספר תורה חוזר על מעשהו של משה. אלא שכתובה זו מעוררת בעיה. מה עושה כאן משה? מחבר את החלקים של תורת ה' שכבר כתב, מוסיף חלקים רבים אחרים שכאן היא אולי כתיבתם הראשונה (ספר דברים הוא בכל מקרה ספר מיוחד שכתבתו אירעה בשנת הארבעים) ומשלם את התורה "עד תומם"? לכאורה כן, הכל פשוט וברור. אבל נראה שלא כך פני הדברים.

¹⁰ אין הכוונה כמובן לחומשים שלנו, כי אם לספר תורה חלקי, ספר בראשית בלבד, למשל. האם מותר לקרוא ממנו בציבור (אם אין שם ספר תורה שלם)? (על חלק חומש כמו פרשה או סדרה לא שאלו). ולגבי קריאה ולימוד של יחיד, נראה להלן.

¹¹ גם ר' חלבו וגם ר' יצחק נפחא לא ידעו להשיב על השאלה והיא הובאה לדין בבית המדרש.

תורה שחסר יריעה אחת - אין קורין בו.¹² ולא היא, התם מחסר במילתיה, הכא לא מחסר במילתיה.¹³ רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור.¹⁴ ורבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: האי ספר אפטרותא - אסור למקרי ביה בשבת; מאי טעמא? דלא ניתן לכתב.¹⁵ מר בר רב אשי אמר: לטלטולי נמי אסור; מאי טעמא? לא חזי למיקרי ביה.¹⁶ ולא היא, שרי לטלטולי ושרי למיקרי ביה, דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והא לא ניתן לכתב!¹⁷ אלא כיון דלא אפשר - "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו), הכא נמי, כיון דלא אפשר - עת לעשות לה' הפרו תורתך.¹⁸

בעא מיניה אביי מרבה: מהו לכתוב מגילה לתינוק להתלמד בה?¹⁹ תיבעי למאן דאמר: תורה מגילה מגילה ניתנה, תיבעי למאן דאמר תורה חתומה ניתנה;²⁰ תיבעי למאן דאמר תורה מגילה ניתנה, כיון דמגילה מגילה ניתנה כותבין, או דילמא כיון דאידיבך אידיבך?²¹ תיבעי למאן דאמר תורה חתומה ניתנה, כיון דחתומה ניתנה אין כותבין, או דילמא כיון דלא אפשר כתבין?²² א"ל אין כותבין, ומה טעם? לפי שאין כותבין.²³

¹² הנטייה הראשונה בבית המדרש, הייתה לראות בספר תורה חלקי של חומש אחד, כדין ספר תורה פגום או חסר. נטייה ראשונה זו נדחת. אין שני המקרים דומים זה. ספר תורה של חומש אחד איננו כספר תורה פגום או חסר. ראו אגב ההלכה שספר תורה שנפגם ועדיין נותרו בו שמונים וחמש אותיות ברצף, כפרשת ויהי בנסוע הארון (ראו דבריניו [שבעה ספרי תורה](#) בפרשת בהעלותך), מצילים מפני הדליקה בשבת ומטמא את הידיים, היינו בקדושתו הוא עומד (שבת קטז ע"א, ספרי במדבר פסיקא פד).

¹⁴ ראו פירוש רבנו ניסים על הרי"ף כאן: "מפני כבוד הצבור. שנראה כעני ובכאן כתב רבינו ז"ל הלכה ולא למעשה שאם נמצא טעות בס"ת באחד מן החומשים מותר לקרוא בשאר דהא אין החומשין מעכבין זה את זה אלא מפני כבוד הצבור וכיון שהס"ת שלם שפיר דמי". וברבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף שם: "מפני כבוד הצבור, שגנאי הוא להם שיאמרו הרואים אין בצבור יכולת לקנות או לכתוב חמשה חומשי תורה".

¹⁵ מהדיון על ספר תורה שאינו שלם (חומש בודד או גם שניים-שלושה-ארבעה חומשים, אבל כנראה לא חומש חלקי), עובר הדיון לקריאה בספר הפטרות. יש ללמוד מקטע זה שכבר בימיהם היו סדרי הפטרות (כמנהג ארץ ישראל או כמנהג בבל) והיו כותבים אותם כספר מיוחד לצורך קריאת הפטרה. אלא שרבה ורב יוסף פסלו קריאה זו מהטעם שיש לכתוב את ספרי הנביאים כספר שלם, בדומה לתורה ולא בקטעים. ראו רש"י שמסביר: "דלא ניתן לכתב - פחות מספר אחד שלם לעצמו".

¹⁶ אם אסור לקרוא בספרים אלה, אז אסור גם לטלטל אותם בשבת מדין מוקצה.

¹⁷ מספרי הפטרה מתגלגל הדיון לספרי אגדה ומדרש ומביאים ראיה משני גדולי אמוראי ארץ ישראל, ר' יוחנן וריש לקיש, שכתבו ספרי אגדתא ועיינו בהם בשבת. משמע גם טלטלו אותם. ראו דבריניו [כתיבת ספרי אגדה](#) בדפים המיוחדים. וראו אגב הסיפור בגמרא יבמות עב ע"ב שר' יוחנן לא הכיר את מדרש תורת כהנים - מדרש ספרא, שר' אלעזר בן פדת וריש לקיש הכירו, וכשעמד על כך ישב שלושה ימים לשנן אותו ושלושה חודשים לסבור אותו.

¹⁸ ראו מקבילה בגמרא תמורה יד ע"ב בדיון על איסור כתיבת תורה שבע"פ: "תנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות! ... רבי יוחנן וריש לקיש מעייני בסיפרא דאגדתא בשבתא, ודרשי הכי: עת לעשות לה' הפרו תורתך, אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל". על נושא תורה שבע"פ הארכנו בדבריניו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא, [כי לא תשכח מפי זרעו](#) בפרשת וילך וכן דבריניו [עת לעשות לה' הפרו תורתך](#) במגילת רות. מספר התורה, התגלגלה הסוגיה לספרי הפטרה ומשם לאגדה. האם עכשיו נגלגל חזרה מהאגדה להפטרה ומשם לתורה? מהאגדה להפטרה כן, ראו פירוש רש"י על אתר: "הכא נמי כיון דלא אפשר - שאין לכל ציבור וציבור יכולת לכתוב נביאים שלם". מדובר כמובן במגילה על קלף ולפיכך בימינו מהדירים לקרוא את הפטרה לפחות מספר תנ"ך שלם. ולגבי הגלגול חזרה לתורה, שהאיסור לקרוא בחומש בודד הוא מפני כבוד הציבור, וציבור יכול לעתים למחול על כבודו, ראו 'עיונים' שטיינזלץ (ובשוטנשטיין) שמביא את שיטות הראשונים ובהם הרמב"ם שהתיר בנסיבות מסוימות לקרוא בחומש ואפילו בספר תורה פסול, אם הפסול הוא לא באותו חומש שבו קוראים. וברוך ה' שבימינו לא חסרים ספרי תורה שלמים בכל קהילה מקהילות ישראל. ולא באנו את כל הסוגיה הזו אלא כמבוא לקטע הבא שהוא מעניינינו.

¹⁹ כאן לא מדובר בקריאה ולימוד ולא בחומש שלם, אלא בפרשה, בקטע מסוים, כגון שלומדים את פרשת משפטים שלנו וכו'.

²⁰ השאלה אם כותבים מגילה לתינוק לרונוטית הן למי שאומר שהתורה נכתבה בחלקים, מגילה-מגילה ורק בסוף ימיו של משה נערכה ונכתבה כספר שלם; והן למי שסבור שהתורה נכתבה כחטיבה אחת, בסוף ימיו של משה - "חתומה ניתנה" (וכל הפרשות שנזכרות בתורה, מסביר רש"י: "היו סדורות לו בע"פ, עד שכתב"). זו מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש שנראה עוד להלן. אגב השאלה ההלכתית, נחשף בפנינו נושא מרתק על האופן בו הבינו חז"ל את אופן כתיבת התורה (על בסיס פסוקי התורה עצמה, כפי שנראה); וסוף סוף הגענו אל הנושא שהובטח בראש הדף לעיל. אגב, יש לציין שמקור זה, בגמרא גיטין, הוא היחיד בכל ספרות חז"ל שמצאנו המתייחס לנושא: תורה חתומה ניתנה, או מגילה-מגילה ניתנה. וכל המכיר מקורות נוספים, אנא יחיש שמועתו וישועתו אלינו במהרה.

²¹ למי שאומר שהתורה ניתנה מגילה-מגילה, אולי משום כך נתיר גם לכתוב מגילה לתלמידים, או שמא משום שבסופו של דבר נחתמה התורה (הודבקה), מה שהיה נכון לשעתו בתקופת המדבר, לא נכון היום.

²² גם למי שאומר שהתורה ניתנה חתומה ולכאורה בשל כך פשיטא שאין להתיר לכתוב אותה בפרשות בודדות (גם להתלמד), אולי משום שאין אפשרות לכתוב ספר תורה שלם לכל תלמיד והדבר יפגע בלימוד התורה (שבכתב יש להדגיש), נתייר. בדומה לריש לקיש ור' יוחנן שהתירו לכתוב ספרי אגדה (וממילא גם הפטרה) משום: "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

²³ נשמע כמו תשובה של "ככה", אבל רש"י מסביר שרבה סבור: "כיון דאידיבך-אידיבך", כפי שהסברנו בהערה 21 לעיל, היינו, שמה שהיה נכון היסטורית בשעתו, לא נכון אחרי שמשעה חתם את התורה. הוא שכתב בשעתו מגילות-מגילות והוא שחתם. השאלה הגדולה היא אם פסיקה זו מעשית. כיצד באמת ילמדו התלמידים? ספר תורה שלם כמגילה מגולגלת הוא כבד למדי ומאד לא נח ללימוד ועוד ספר לכל תלמיד! (כריכת ספרי קודש בצורה של ספר עם דפים כמקובל היום, מה שקרוי codex התקבל ביהדות רק בתקופה מאוחרת יותר (מאה שמינית?). ראו הסיפור בגמרא בבא מציעא פה ע"ב על בתי הספר שהקים ר' חייא ואיך היה דואג לחמישה חומשי תורה על קלף לתלמידים, בדבריניו [כי לא תשכח מפי זרעו](#). עכ"פ, מסבירים פרשני הגמרא כאן (ראו פירוש שוטנשטיין על אתר) שכתובת חומש שלם כן מותרת, כי כל השאלה לעיל הייתה רק לגבי קריאה מחומשים בודדים בציבור. הרי לנו שבין מגילה-מגילה ובין תורה חתומה, עומדת, לפחות להלכה, האפשרות של חומשים-חומשים. וודאי ללימוד ובשעת הדחק וכשהציבור מוחל על כבודו אולי גם לקריאה בציבור. ראו הערה 18 לעיל. ולא באנו כמובן להורות הלכה.

איתיביה: אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה! ...²⁴ כתנאי: אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה, ואם דעתו להשלים - מותר; ר' יהודה אומר: בבראשית - עד דור המבול, בתורת כהנים - עד ויהי ביום השמיני.²⁵

א"ר יוחנן משום רבי בנאה: תורה - מגילה מגילה ניתנה, שנאמר: "אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי" (תהלים מ ח);²⁶ ר' שמעון בן לקיש אומר: תורה - חתומה ניתנה, שנאמר: "לקוח את ספר התורה הזאת" (דברים לא כו).²⁷

... ואידך נמי הכתיב: "במגילת ספר כתוב עלי" ... אי נמי, לכדרי לוי, דאמר רבי לוי: שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן, אלו הן: פרשת כהנים, ופרשת לויים, ופרשת טמאים, ופרשת שילוח טמאים, ופרשת אחרי מות, ופרשת שתויי יין, ופרשת נרות, ופרשת פרה אדומה.²⁸

א"ר אלעזר: תורה - רוב בכתב ומיעוט על פה, שנאמר: "אכתוב לו רובי תורתך כמו זר נחשבו" (הושע ח יב); ור' יוחנן אמר: רוב על פה ומיעוט בכתב, שנאמר: "כי על פי הדברים האלה" (שמות לד כז).²⁹

תוספות גיטין דף ס עמוד א – תורה חתומה היא כתיבתה על הסדר

תורה חתומה ניתנה - תימה דכתיב (שמות כד): "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם", ופירש רש"י בחומש דהיינו מבראשית ועד כאן! ונראה לפרש דלא קאמר חתומה ניתנה שלא נכתבה עד לבסוף, אלא שעל הסדר נכתבה. דיש פרשיות שנאמרו תחילה לפני אותם הכתובים לפנייהם. ולא נכתבה עד שנאמר לו אותה שכתובה לפנייה וכותב זאת אחריה. ועל זה מייתי מדרי לוי שאותם לא נאמרו על הסדר. והיה יכול להוכיח זה מכמה מקראות דאין מוקדם ומאוחר בתורה, אלא הואיל ומשכח דרבי לוי מייתי לה.³⁰

²⁴ בקטע שקיצרנו שואלת הגמרא מטבלת הזהב שתרמה הילני המלכה למקדש (תוספתא יומא ב ג) שהייתה כתובה בה רק פרשת סוטה וממנה היה הכהן כותב את המגילה של הסוטה. נושא זה נפתר להלכה בגמרא יבמות ק"ב שכתובה לצורך קיום מצווה מותרת: "מר זוטרא משרטט וכתוב לכולא פרשה (פרשת סוטה). מתקיף לה מר בר אידי: והא לא ניתן ליכתב! והלכתא כוותיה דמר זוטרא". וכך אנו כותבים פרשיות של תפילין ומזוזות. אבל בהמשך הגמרא שלנו זו מחלוקת תנאים.

²⁵ סוף דבר, מסכת הגמרא, שאכן זו מחלוקת תנאים אם כותבים או לא כותבים מגילה לתינוק לצורך לימודים. ולהלכה, נחלקו בעניין הפוסקים (ראו פירוש שוטנשטיין על הדף) ונראה שגברה יד המקילים, שוב בגלל הטעם לעיל שאי אפשר אחרת, ובצירוף "עת לעשות לה" הפרו תורתך". ונראה שהמצאת הנייר כתחליף לקלף, הכריכה כספר והמצאת הדפוס (והדיו) תרמוה גם הם את חלקה ועם ישראל חב חוב גדול לממציאיו.

²⁶ שדוד אומר על עצמו כשבאו וערערו על ייחוסו, שהנה יש פרשה (ודרשה) בתורה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואביה" שמכשירה אותי, היינו שספר דברים נקרא מגילה. ורש"י מפרש שהמגילה היא ספר בראשית, פרשת בנות לוט, ומסיים: "משום דמתחילה נכתבה מגילת בראשית והדר מגילת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב עלי".

²⁷ הנה מגלה לנו הגמרא מי הם שני ה-"מאן דאמר", בעלי המחלוקת אם ניתנה התורה מגילות-מגילות או חתומה - ר' יוחנן ורש"י לקיש, ראשי בית המדרש הטברייני בארץ ישראל, מהמאה השלישית לספירה, הם שלעיל מסכימים לכתוב ספרי אגדה והפטרה משום: "עת לעשות לה" הפרו תורתך". מן הסתם גם יסכימו בקל וחומר פשוט שמותר לכתוב מגילה לתינוק להתלמד בה, ומחלוקתם היא יותר תיאורטית-היסטורית-הגותית, כיצד נכתבה התורה וכיצד השתלשלה לאורך כל חמשת החומשים. מה שמפתיע במחלוקת זו, הוא שר' יוחנן מביא סיוע לשיטתו שהתורה ניתנה מגילה-מגילה מפסוק בספר תהלים! כנגד הפסוק שריש לקיש מביא מסוף ספר דברים על כתיבת התורה ע"י משה, נזקק ר' יוחנן לפסוק מתהלים! מדוע הוא לא מביא את הפסוקים שאנחנו הבאנו, את כל המקומות שבהם כתוב מפורש "ספר" או "ויכתוב משה"?

²⁸ בהמשך הסוגיה מובאות ראיות וקושיות לדעות שני הצדדים, ובמענה לטענת ר' יוחנן מהפסוק: "במגילת ספר כתוב עלי" מציעה הגמרא שגם ריש לקיש יסכים לשיטת ר' לוי שהתורה בנויה מפרשיות וציוויים נפרדים אבל הוא טוען שהם נאמרו בע"פ ולא נכתבו. כל התורה שבכתב, לשיטת ריש לקיש, הייתה כל ארבעים השנה בע"פ ורק בסוף ארבעים השנה, ערב הכניסה לארץ וערב מותו, יושב משה לכתוב אותה. על כך יכול ר' יוחנן לענות לו תשובה ניצחת: מה עם הפסוק בפרשת כי תשא: "כתוב לך את הדברים האלה"? מה עם הפסוק בפרשתנו: "ויכתוב משה את כל דברי ה'" "איפה "ספר הברית"? לאן נעלם: "ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם" וספר הזכרון למלחמת עמלק (האם זו פרשת זכור שבספר דברים)? וכבר שאלנו לעיל מדוע ר' יוחנן לא טוען כל זאת.

²⁹ הדיון בבית המדרש בטבריה נמשך ומתגלגל למעמדן היחסי של תורה שבכתב ותורה שבעל פה ומעניין לחשוב שיש קשר בין שתי הסוגיות (אפשר בהחלט שאין קשר). ר' יוחנן לשיטתו שהתורה נכתבה מגילה מגילה ולפיכך מתחילה נלמדה כל פרשה בעיון ונלוותה לה החלק שבע"פ. ואילו ר' אלעזר מייצג אולי את שיטת ריש לקיש שהתורה ניתנה חתומה היינו כמקשה אחת והפירוש והדרשות שנלווה לה היו מיעוט יחסית לכתוב. ורעיון זה צריך עיון נוסף.

³⁰ נראה שלתוספות שמורה זכות הראשונים להעלות את השאלה שהעלנו כנגד שיטת "תורה חתומה ניתנה", מהפסוק בפרשתנו שמוכיח שהייתה כתיבה של פרשות בתורה במהלך ארבעים השנים מיציאת מצרים ועד מות משה, כולל מעמד הר סיני בתוך. תוספות לא שואל מפסוקים נוספים שהזכרנו ולא שואל על ר' יוחנן למה הוא נזקק לפסוק מספר תהלים ולא לפסוק בפרשתנו, אבל תוספות כן מעמת את הפסוק בפרשתנו עם שיטת "תורה חתומה ניתנה" המסתמכת על הפסוקים שבסוף פרשת וילך והוא, כך נראה, הראשון לעשות זאת. התשובה של תוספות היא ששיטת "תורה חתומה ניתנה" אינה מכחישה שהיו פרשות שכבר נכתבו. היו שנאמרו בע"פ ולא נכתבו (רוב הפרשות) והיו כמה שאכן נכתבו במהלך ארבעים השנים. כתיבת התורה וחתומה ע"י משה כללה שתי עשיות: אחת, כתיבה של כל אותן פרשות שנאמרו בע"פ; והשנייה, הכנסת סדר בין הפרשות "על הסדר נכתבה", היינו עריכה (הדבקה בלשון הגמרא). אך דא עקא, שגם בכתובה זו בשיטת "לא נכתבה עד שנאמר לו אותה שכתובה לפנייה וכותב זאת אחריה"; סדר הדברים כפי שאירעו ונאמרו לא תמיד נשמר וזו שנכתבה קודם גם נערכה במקומה קודם. וזו שנאמרה לפנייה, נכתבה לאחריה. זו סיבת הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", לו הקדשנו שני דפים, [האחד בפרשת בהעלותך והשני בפרשת במדבר](#). לכלל זה יש השלכה חזקה על שתי השיטות והוא שווה עיון בפני עצמו.

חידושי רשב"א גיטין ס ע"א – גם ריש לקיש יודה שיש פרשות מיוחדות שנכתבו

רבי שמעון בן לקיש אמר: תורה חתומה ניתנה. הקשה הר"א אבי"ד דהא כתיב בסוף ואלה המשפטים: "ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם וגוי" – וזה היה לפני מתן התורה! ... ואולי נאמר דאפילו ריש לקיש לא אמר אלא שלא היה כותב כל פרשה ופרשה כמו שנאמר לו אלא סודרה על פה עד גמר התורה. אלא פרשיות שהיו צריכות לשעה היה כותבן כדי שיראו וילמדו מתוך הכתב.³¹

שמות רבה ה יח פרשת שמות – מגילות במסורת מהאבות

"תִּכְתֹּב הַעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ בָּהּ וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שְׁקֵר" (שמות ה ט) - מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת, לומר שהקב"ה גואלם, לפי שהיו נחים בשבת.³²

הרב חיים הירשנזון – כינוס המגילות במתן תורה³³

... רואים אנו מזה שספר בראשית נכתב מקודם, כנראה כל סיפור בדורו, אשר מפני זה קורא אותם המדרש מגילות, כי מגילה מגילה כתבו כל אחד בזמנו ... ובשעת מתן תורה ברר הקב"ה איזה מגילות אשר אמר למשה לכתוב אותם בתורה שבכתב, ואיזה מהם נשארו בתורה שבע"פ, ואיזה מהם אולי נגזזו מפני אי אמיתתם.³⁴

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: תמו הזמן והמקום ולא תם הנושא. נראה שאפשר לחבר את הנושא בו דנו גם עם המוטיב: "תורה פעמים פעמים ניתנה" (חולין קא ע"ב) ואולי גם עם המוטיב "תורה חתומה" (ירושלמי סנהדרין פרק ד הלכה ב). לזה האחרון הקדשנו דף מיוחד במיוחדים **התורה לא ניתנה חתומה**. מוטיב אחר שניתן לחבר כאן הוא **"קיימו האבות את התורה"** לו הקדשנו דף מיוחד בפרשת תולדות (והנושא המשיק לו **"מצוות טרום סיני"** בפרשת לך לך). לאור הדברים הנ"ל אפשר שמשמעות "קיימו האבות את התורה" איננו שקיימו את כל דיני התורה ודקדוקיה וסייגיה כמקובל מחז"ל ואילך (ויש דעה כזו), אלא קיימו את התורה שהייתה כתובה לפנייהם ונוספה והתפתחה מגילות מגילות. גם זה מסוקר בספר בעיני אלהים ואדם הנ"ל.

³¹ פרשנים רבים מציעים שלשיטת ריש לקיש כל הפרשיות הבודדות שיש בתורה (ראו בהקשר זה את המיוחדות של פרשת שמיטה עליה כולם דורשים: מה עניין שמיטה אצל הר סיני? דברינו **שמיטה אצל הר סיני** בפרשת בהר) – כל הפרשיות האלה נשמרו ונלמדו ושונונו בעל פה. (ראו סדר לימוד התורה בגמרא עירובין נד ע"ב, מובא בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה). רק בסוף ארבעים השנה העלה משה את הדברים על הכתב. הצעה זו מעניינת בהיבט של נושא התורה שבכתב מול התורה שבע"פ, היינו, שגם התורה שבכתב הייתה בתחילתה בע"פ. (ראו המשך הסוגיה שם בגיטין, במקום שבו פסקנו). יש רק בעיה, כאמור, עם כל הפסוקים שמהם כתב, כפי שכבר ציינו לעיל. בא הרשב"א ומוסיף שגם לדברי ריש לקיש האומר "תורה חתומה ניתנה", גם לשיטה שהיו פרשיות אך הן נשארו בע"פ ורק בסוף ספר דברים מועלה הכל על ספר תורה רציף אחד, עדיין היו פרשות מיוחדות "שהיו צריכות לשעה" שמהם אכן כתב. אבל רק אותן. רק אלה שמנינו בראש דברינו. אם כך, גם האומר "תורה חתומה ניתנה", מסכים שהייתה כבר כתיבה קודמת. ונראה שבס"ח ניצחה שיטת ר' יוחנן ואולי גם קבלנו תשובה לשאלתנו מדוע הוא נזקק לפסוק מספר תהלים להוכחת שיטתו שהתורה נכתבה מגילות מגילות. אולי, לא בוטח.

³² האם אלה מגילות בראשית ומעשי האבות ובהם גם ההבטחה לאברהם: "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו יד)? בין כך ובין כך, למקור זה מצרפים פרשנים וחוקרים גם את המדרש בשמות רבה ה כב בו משה קובל לפני הקב"ה על סבלם של בני ישראל ואומר: "נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו... ומעשה דור הפלגה ושל סדומיים היאך נדונו ... העם הזה מה עשו שנשתעבדו שעבוד הזה יותר מכל הדורות?". הם מבינים שהאמירה "נטלתי ספר בראשית" היא כמשמעה, היינו שמהם, מחזיק בידו את ספר בראשית, את סיפורי האבות והדורות שקדמו להם. ראו שוב רש"י בהערה 26 לעיל: "משום דמתחילה נכתבה מגילת בראשית והדר מגילת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב עליו". ראו גם תרגום המיוחס ליונתן על הפסוק השלישי שהבאנו בראש הדף במלחמת עמלק: "כתב זאת זכרון זכרון בספר" – "כתוב זאת זכרון זכרון בספר זקנים שמלפנים". הנה לנו מגילות מגילות שנכתבו לאורך הדורות, במקרא, בתרגום, במדרש ובפרשנות המקרא (והתלמוד). אבל לא כולם נכנסו לספר התורה שכתב משה כפי שנראה להלן.

³³ מאות 19-20, ישראל ארה"ב. ראו מידע עליו כאן.

³⁴ ציטוט זה לקוח מהספר: יהודה ברנדיס, טובה גזל, חיותה דוטש, **בעיני אלהים ואדם – האדם המאמין וחקר המקרא**, בית מורשה 2015. הספר מתמודד עם ביקורת המקרא בראייה אורתודוקסית-מודרנית. בלקט המקורות העשיר שם שעורך יושי פרג'ון, יש התייחסות נרחבת לשיטה שהתורה נכתבה מגילה מגילה ומשמעותיותה. נראה שלא כולם יסכימו עם דבריו של הרב הירשנזון, אבל גם לשיטת ריש לקיש והסבורים שתורה חתומה ניתנה ונכתבה במשיכת קולמוס אחת ע"י משה בערוב ימיו ומפי הגבורה, ראינו שהתורה בנויה מפרשות כפי שמדגיש רשב"א לעיל והתוספות במסכת גיטין. ובכל מקרה, המקרא עצמו מציינ מספר ספרים שנכתבו: ספר תולדות אדם, ספר מלחמת עמלק, ספר הברית, ספר מלחמות ה', מסעי בני ישראל ואולי עוד וכולם או חלקם שולבו בספר התורה שנחתם ע"י משה.